

Ellen Meiksins Wood

Föregångaren: Nicos Poulantzas

[Kapitel 3 ur Ellen Meiksins Wood, *The Retreat from Class*]

Nicos Poulantzas

Introduktion

I denna text tar Meiksins Woods itu med den grekiske ”althusserianen” Nicos Poulantzas, som banade väg för ”postmarxismen”, genom att bl a ifrågasätta och omdefiniera grundläggande marxistiska begrepp, främst klassbegreppet och synen på staten.

Poulantzas, som från början (likt Althusser) hämtade mycket av sin inspiration från maoismen, kom under 1970-talet att fjärma sig från denna och i stället närma sig eurokommunismen, samtidigt som han höll fast vid vissa maoistiska föreställningar.

Poulantzas (tillsammans med Althusser) hade f ö stort inflytande inom den grekiska vänstern, inklusive det grekiska kommunistpartiets eurokommunistiska falang (*KKE-inrikes*), som Poulantzas själv tillhörde. KKE-inrikes bytte 1991 namn till *Synaspismós*, som 2004 var med om att bilda vänsterkoalitionen *Syriza*.*

Se även – av Meiksins Wood:

[Den europeiska vänsterpopulismen – exemplet Podemos](#) (artikeln ”Den nya 'sanna' socialismen”)

[Eurokommunismen och populismen](#) (bokens kapitel 2)

[Autonomiseringen av ideologi och politik](#) (bokens kapitel 4)

Martin F 30/3 2016

* Se intervjun [Den andra grekiska vänstern](#).

I

Alla viktiga teman inom Den Nya Sanna Socialismen (NSS) finns i embryonal form i Nicos Poulantzas' verk, och det är möjligt att han om han levat vidare hade följt logiken i sin teoretiska och politiska bana till de positioner, som nu intas av många av hans post-althusserianska kolleger. Nu kom han förvisso aldrig att gå så långt, och även om han otvivelaktigt kan betecknas som en viktig influens, går det inte helt och hållet att teoretiskt eller politiskt se honom som en fulljädrad representant för NSS, vare sig när det gäller det teoretiska avskiljandet av ideologi och politik från all social bestämning eller det politiska avskiljandet av socialismen från arbetarklassen.

Poulantzas förtjänar speciell uppmärksamhet, inte bara för att han kanske är den mest betydande teoretikern inom den post-althusserianska traditionen, den som gjort mest för att befästa den traditionen och dess filosofiska inriktning inom ramen för den nutida socialismens omedelbara politiska frågor, utan också för att han gett ett viktigt bidrag för att orientera marxister i allmänhet mot länge förbisedda teoretiska frågor. Omfattningen av hans inflytande bland dagens generation av marxistiska politiska teoretiker, som är desto mer imponerande genom hans tragiskt kortvariga insats, skulle vara tillräckligt för att utnämna honom till en modell. Men han är exemplarisk också i mer allmän, historisk, betydelse. Hans politiska och teoretiska utveckling visar på en större tendens inom europeisk vänster och avspeglar en hel generations politiska odysseé.

När Poulantzas skrev sitt första viktigare teoretiska arbete, *Politisk makt och sociala klasser*, som utkom 1968, letade han, i likhet med många andra, efter basen för en socialistisk politik som varken var stalinistisk eller socialdemokratisk. Det fanns då, strax före eurokommunismens epok, inget klart alternativ i Europa. Poulantzas' teoretiska utforskning av den politiska terrängen var ännu abstrakt kritisk, negativ, där han täljde på bland de teoretiska grunderna inom de viktigaste tillgängliga alternativen, men utan något klar och öppen uppslutning bakom någon partilinjé. Precis som många andra vid den tiden tycks han emellertid ha lutat åt ett ultravänsteristiskt, mer eller mindre maoistiskt, alternativ. Åtminstone finns många tecken på det i hans teoretiska begreppsapparat, som var starkt påverkad av Althusser, vars egna maoistiska sympatier var rätt uttalade vid denna tid. Kritiken av "ekonomismen", som är bärande i Poulantzas' verk och grunden för hans betoning av det specifika och autonoma hos politiken, var karakteristisk för maoismen och utgjorde en av huvudorsakerna till dess attraktionskraft på personer som Althusser. Begreppet "kulturrevolution" var också starkt tilltalande för Poulantzas och många andra som hävdade att det var den verksamma principen bakom "revolutioner" liknande Maj -68. Oavsett vad begreppet innebar för kineserna, upptogs det av studenter och intellektuella i Väst för att omfatta revolutionära rörelser utan specifik inriktning eller fokusering på specifika politiska mål. I stället kännetecknades det av en utspridning av kampen genom hela det sociala "systemet" och alla dess olika instrument för ideologisk och kulturell integration. De teoretiska följderna av detta begrepp framhålls av Poulantzas själv, exempelvis i hans debatt med Ralph Miliband. Under denna diskussion utnyttjade Poulantzas det althusserianska begreppet "ideologiska statsapparater", enligt vilket olika ideologiska institutioner inom civilsamhället, med uppgift att upprätthålla den härskande klassens hegemoni – som kyrka, skolor, till och med fackföreningar – är att betrakta som en del av staten.¹ Han fortsatte med att tala om ett samband mellan idén om en "kulturrevolution" och det strategiska behovet av att "bryta" med dessa ideologiska apparater. Det är inte svårt att se varför förespråkare för "kulturrevolution" kan lockas att se dessa "apparater" som en del av staten och därmed ge teoretisk legitimitet åt en övergång till "kulturell" och ideologisk revolt och att sprida ut kampen. *Ideologins* centrala ställning i post-althusseriansk

¹ Jfr Robin Blackburn (ed.), *Ideology in Social Science*, London 1972, kapitel 11.

politik och teori, oavsett de förändringar den senare undergått, kan i själva verket finna sina rötter i synen på de sociala omvandlingar som ”kulturrevolution” – om inte i dess ursprungliga kinesiska form, så åtminstone i det specifikt västliga idiom som uppstod kring Maj -68. Hos den tidige Poulantzas, precis som hos många andra av hans samtida, finns också mycket som påminner om den ”ultravänsteristiska avvikelse” (vilket Miliband pekade på i debatten med Poulantzas), som ser bara små skillnader mellan den kapitalistiska statens olika former, oavsett om den är fascistisk eller liberalt-demokratisk, och där borgerligt demokratiska uttryck inte är mycket mer än hyckleri och mystifikation. Starka tecken på detta återfinns exempelvis i Poulantzas´ uppfattning att bonapartism är ett viktigt karaktärsdrag hos alla kapitalistiska stater.

Poulantzas övergav eller modifierade många av dessa begrepp under den fortsatta debatten och i sina senare arbeten. När hans tidigare politiska hållning, med dess blandning av ultravänsterism och maoism, ersattes av eurokommunismen, avlägsnade han sig från sin tidigare syn på bonapartism, ”ideologiska statsapparater”, osv. Framför allt förändrades hans syn på staten, samt hans direkta politiska ställningstaganden, från en klar nedvärdering av liberalt demokratiska former till att han, om än försiktigt, accepterade eurokommunismens syn på övergången till socialism som en utvidgning av existerande borgerligt demokratiska former. Det gäller särskilt hans sista bok, *State, Power, Socialism*.

Såväl de politiska som de teoretiska förändringarna är avsevärda, men det finns ändå en kontinuitet, en kontinuitet vad gäller de bakomliggande förutsättningarna, som säger åtskilligt inte bara om Poulantzas själv, utan också om den logik som kännetecknat utvecklingen inom den europeiska vänstern, eller en viktig del av den, sedan 1960-talet. Det finns en karakteristisk ambivalens i hans egen syn på demokratisk socialism och vägen till att förverkliga den, en ambivalens som finns kvar under resan från ”maoism” till eurokommunism och där klasskampen och arbetarklassen tenderar att undanträngas.

II

Poulantzas´ teori om staten, med all dess skolastik, motiverades till en början av strategiska hänsyn och behovet av att tillhandahålla en teoretisk bas för att ”vetenskapligt” kunna kritisera vissa politiska program och stödja andra. I *Politisk makt och sociala klasser* hade Poulantzas konstruerat ett genomarbetat teoretiskt argument som till stora delar gick ut på att påvisa och förtydliga två viktiga kännetecken hos den kapitalistiska staten: den enhetliga karaktären hos dess institutionaliserade makt och dess ”relativa autonomi” i förhållande till de dominerande klasserna. Paradoxalt nog, hävdade Poulantzas, härrörde inte de dominerande klassernas ”*entydiga och exklusiva*” politiska makt under kapitalismen från direkt medverkan i eller förfogande över ”bitar” av den institutionaliserade makten, utan snarare från den ”relativa autonomi”, som gör det möjligt för staten att förse dem med den politiska enhet som de annars saknar.²

Den fråga som döljer sig bakom dessa teoretiska argument är i grunden strategisk: ”kan staten ha *en sådan autonomi* i förhållande till de dominerande klasserna, att den kan fullborda övergången till socialism utan att statsapparaten sprängs genom att den erövrar genom arbetarklassens erövring av klassmakten?”³ Poulantzas svar riktar sig mot specifika mål. Han kritiserar ”instrumentalistiska” argument där staten betraktas som ett rent verktyg för de dominerande klasserna. Han avvisar även den andra sidan av det ”instrumentalistiska” myntet, uppfattningen att verktyget lätt kan byta ägare och att det, i egenskap av ett trögt och neutralt redskap, lika lätt kan hanteras för socialismens intressen som det tidigare utnyttjades i

² Nicos Poulantzas, [Politisk makt och sociala klasser](#), Partisanbiblioteket 1970. (sid. 168 i versionen på marxistarkivet)

³ *Ibid.*, sid. 156.

kapitalets.⁴ Kort sagt attackerar Poulantzas nu de teoretiska grunderna för ”reformismen” och socialdemokratiens politiska strategi. Denna strategi delar i själva verket den borgerligt pluralistiska synen att staten kan tillhålla olika mot varandra stridande intressen och detta leder sedan till övertygelsen att så snart representanterna för arbetarklassen blivit flest, går det att genomföra revolutionen ”uppifrån”, i stillhet och gradvis utan någon omvandling av staten i sig. För socialdemokrater kan dagens statsmonopolistiska kapitalism framstå som en övergångsform mellan kapitalism och socialism. Politiska och juridiska former, som ligger före ekonomin, kommer helt enkelt att dra med sig den senare och möjliggöra en styckevis övergång till socialism utan klasskamp.

I detta läge förblir Poulantzas’ egna politiska recept till stor del underförstådda, bortsett från hans mycket allmänna kritik av socialdemokratin. Även om hans statsteori kunde anpassas till ett angrepp på stalinismen, något som han senare skulle göra uttalat genom att behandla stalinismen som mer eller mindre den andra sidan av myntet av socialdemokratiens ”statsinriktning”, är den sortens kritik dämpad i hans tidiga arbeten. I själva verket fanns det fortfarande inte mycket som kunde betecknas som ”anti-statlig inriktning”. I den mån boken kan ses som en indirekt kritik av det franska kommunistpartiet (PCF) handlar det om ett budskap i kodform, precis som var fallet med Althusserns arbeten vid samma tid. Om *Politisk makt och sociala klasser* kan sägas att den allmänt siktar på att förmedla trohet mot leninistisk tradition, i dess althusserianska former.

I detta arbete finns emellertid ett viktigt teoretiskt manövrerande som har långtgående politiska konsekvenser. Det är här som Poulantzas börjar etablera *politikens* dominans och går därvid längre än sin mentor Althusser, och Balibar, i sitt avståndstagandet från marxismens ”ekonomism”. Kanske förebådar han här de maoistiska tendenser som är mer uttalade i hans nästa stora arbete, *Fascism och diktatur*, men han mejslar också ut ett teoretiskt verktyg, som skulle visa sig bli användbart också vid den senare övergången till eurokommunismen.

Poulantzas inleder med att förklara de sammanhang där politiken är ”dominerande”:

”... i statens roll som sammanhållningsfaktor för enheten i en formation. I denna mening anger den ekonomiska funktionens dominans i statens globala roll i regel att den dominerande rollen i instansernas sammanfogning tillkommer politiken, och det inte bara i den strikta betydelsen av direkt funktion i den egentliga politiska klasskampen, utan i den angivna meningen. I det här fallet är den ekonomiska funktionens dominans i staten förbunden med statens *dominerande roll*, därigenom att funktionen som sammanhållningsfaktor nödvändiggör dess specifika ingripande i den instans som ju har den *bestämmande rollen* i en formation, nämligen ekonomin. Det här gäller uppenbarligen för den despotiska staten i det asiatiska produktionssättet – politikens dominans reflekteras där i den ekonomiska funktionens dominans i staten -; och det gäller också i kapitalistiska formationer, i det statsmonopolkapitalistiska stadiet med dess ”interventionistiska” stat. I den kapitalistiska statsform som den ”liberala staten” under privatkapitalismen utgör, reflekteras däremot den ekonomiska nivåns dominerande roll i den politiska funktionens dominerande roll i staten – ”gendarmstaten” -, och i ett specifikt icke-ingripande från statens sida i ekonomin.”⁵

I senare arbeten skulle samma tanke formuleras mer koncist:

”... att monopolkapitalismen utmärks av dominansens förflyttning i KPS från det ekonomiska till det politiska, Staten, medan konkurrensstadiet utmärks av att det ekonomiska förutom sin bestämmande roll även innehar den dominerande rollen.”⁶

⁴ *Ibid.*, sid. 157

⁵ *Ibid.*, sid. 26.

⁶ N Poulantzas, [Den moderna kapitalismens klasstruktur](#), Zenit 1977, sid. 24 (på marxistarkivet).

Med andra ord, trots separeringen av ekonomi och politik, som är unik för kapitalismen och som överlever in i den monopolistiska fasen genom statlig interventionism, får den politiska sfären en ställning som motsvarar den politiska sfärens ”dominans” i förkapitalistiska produktionssätt. Poulantzas ser till och med en parallell mellan statsmonopolistisk kapitalism och ”det asiatiska produktionssättet” i det avseendet.

Denna parallell och Poulantzas’ syn på politikens ”dominans” under statsmonopolistisk kapitalism säger åtskilligt om hans uppfattning. Hans argumentation baseras på den althusserianska principen att även om ekonomin alltid är ”bestämmande i sista instans” kan andra ”instanser” inom den sociala strukturen inta en ”bestämmande” eller ”dominerande” ställning. I själva verket ”bestämmer” ekonomin bara genom att avgöra vilken instans som kommer att vara bestämmande eller dominerande. I bästa fall är detta en grumlig eller problematisk uppfattning, men blir i någon mening begriplig genom att försöka förmedla uppfattningen att under vissa produktionssätt – i själva verket som typfall i förkapitalistiska samhällen – kan produktionsförhållanden och exploatering själva vara organiserade på ”utom-ekonomiskt” vis. Under exempelvis feodalismen kan överskottet utvinnas med utom-ekonomiska metoder, eftersom jordägarens makt att utsuga är ofrånkomligt kopplad till hans politiska makt, till att han förfogar över ”en bit” av staten. Under det ”asiatiska produktionssättet” kan det ”politiska” sägas vara dominerande på samma sätt, inte i betydelsen att politiska relationer blir viktigare än utsugningsrelationer, utan snarare genom att utsugningsrelationerna i sig antar en politisk form genom att staten i sig är den som i första hand tillskansar sig merarbetet. Det är just denna fusion mellan det ”politiska” och det ”ekonomiska” som skiljer dessa fall från kapitalismen, där exploatering, grundad på total expropriering av de direkta producenterna, och inte på deras juridiska eller politiska beroendeställning eller underkastelse, får en helt och hållet ”ekonomisk” form. Detta är i stort det sätt på vilket Althusser och Balibar utvecklar principen om ”bestämning i sista instans”. I händerna på Poulantzas genomgår idén emellertid en subtil men ytterst betydelsefull omvandling.⁷

I den ursprungliga betydelsen är exploateringsförhållanden alltid centrala, även om de kan anta ”utom-ekonomiska” former. Som Poulantzas formulerar det upphör exploateringsrelationer att vara avgörande. Som han ser det ingår exploateringsrelationer i den ekonomiska sfären; och i förkapitalistiska samhällen och uppenbarligen även under monopolkapitalismen, kan ”det ekonomiska” vara underordnat en separat politisk sfär med en egen specifik dominansstruktur. Poulantzas skulle mycket väl kunna framhålla att politikens roll och centrala ställning varierar beroende på om den har en direkt eller indirekt roll i utvinnandet av mervärdet och beroende på om ”det politiska” är åtskilt från ”det ekonomiska”. Han skulle också kunna göra gällande att statens utvidgade roll under dagens kapitalism alltmer kommer att göra den till en arena för klasskampen. Men Poulantzas går längre än så. Han hävdar inte bara att exploateringsförhållandenas karaktär kan variera under olika produktionssätt, beroende på om de antar ”ekonomiska” eller ”utom-ekonomiska” former, utan också att produktionssätten – till och med olika faser inom produktionssätten – kan variera beroende på om exploateringsförhållandena i sig är ”dominerande”. När han därför hävdar att ”det politiska”, och inte ”det ekonomiska” är ”dominerande” under monopolkapitalismen, argumenterar han i själva verket för att *exploateringsförhållandena* (om än otvivelaktigt ”avgörande i sista instans”) inte längre har ”huvudrollen”.

III

1970 publicerade Poulantzas *Fascism och diktatur*, hans mest tydliga maoistiska verk. Det är skriven i efterdyningarna till Maj -68, då maoismen utgjorde den största ungdomsströmningen

⁷ *Ibid.*, sid. 4, not 1. Det är värt att notera att Poulantzas anser Balibars inställning alltför ”ekonomistisk”.

inom fransk vänster i form av *La Gauche Prolétarienne*. Boken är späckad med hänvisningar till Mao och som om inte detta vore nog för att klargöra sin politiska hemvist bidrar han också med ytterligare en vägvisare: en karakterisering av Sovjetunionen – tämligen omotiverad med tanke på bokens tema – i termer hämtade från Charles Bettelheim (vars arbeten han redan citerat gillande i *Politisk makt och sociala klasser*). I detta verk återfinns även Poulantzas' mest konkreta bidrag till politisk sociologi, som uppvisar en anmärkningsvärd okänslighet för skillnaderna mellan den borgerligt demokratiska, eller parlamentariska, kapitalistiska staten och den kapitalistiska staten i dess fascistiska form. Där skulle hans syn förändras drastiskt de närmaste åren.

Nästa viktiga milstolpe var *Den moderna kapitalismens klasstruktur*, som utkom 1974. Nu hade Poulantzas övergett maoismen och hade också börjat att öppet kritisera PCF:s teorier, men fortfarande från vänster. Boken rymmer några viktiga tillämpningar av hans statsteori på kommunismens strategiska frågor, samt ännu mer betydande förändringar av klassteorin, som går långt i att eliminera produktionsförhållanden och exploatering som bestämmande för klasstillhörighet – allt detta, som vi kommer att få se, med betydande politiska konsekvenser.

En speciell måltavla för hans kritik är PCF:s strategi med ”en antimonopolistisk allians” och teorin om ”statsmonopolistisk kapitalism” som denna bygger på. Enligt Poulantzas innehåller PCF:s doktrin flera grundläggande felaktigheter. Den behandlar förhållandet mellan stat och monopolkapital som om det rätt och slätt handlade om en fusion och bortser från att staten representerar ett ”maktblock” mellan flera klasser eller klassfraktioner och inte enbart monopolkapitalets ”hegemoniska” fraktion. Den behandlar alla icke monopolistiska intressen som en del av ”de folkliga massorna”, inklusive en del av bourgeoisin utan att erkänna de klassbarriärer, som åtskiljer hela bourgeoisin från de sant ”folkliga” krafterna och i mångt och mycket, precis som socialdemokratien, betraktar den staten som ett i princip neutralt verktyg, som främst svarar mot den ekonomiska utvecklingens *tekniska* krav. Detta leder till att det inte verkar finnas något i den kapitalistiska statens karaktär som förhindrar att den skulle kunna *övertas* och användas i folkets intressen.

Poulantzas förefaller vara på väg att underminera grunderna för PCF:s strategi. Men även om det förvisso är sant att hans egen ståndpunkt ligger till vänster om huvudfåran inom PCF, handlar det ändå om en kritik inifrån, som utgår från gemensamma principer – framför allt att göra ”folket” eller ”folkliga allianser” till den revolutionära aktören, att övergången till socialism kan ske genom ”omvandling” av den borgerliga staten eller genom ”avancerad demokrati”, vilket innebär att klasskampen försvinner. Till syvende och sist går Poulantzas' teori inte ut på att underminera kommunisternas strategi, utan på att förse den med en mer solid grundval. Han avvisar egentligen inte begreppet ”statsmonopolistisk kapitalism” utan kommer snarare till dess *undsättning*. Han omformulerar idén för att korrigera dess inneboende motsättningar och tar hänsyn till det orubbliga faktum att staten företräder andra intressen än de som dess hegemoniska monopolistiska fraktion står för. Detta har också fördelen att klargöra varför och hur staten kan vara sårbar för influenser från folklig kamp. Även om Poulantzas ifrågasätter att icke monopolistiskt kapital med nödvändighet måste tillhöra ”folket” håller han fast vid begreppet ”folklig allians” och inriktningen på kamp mellan ”maktblocket” och ”folket” i stället för en direkt klassmässig antagonism mellan kapital och arbete. Poulantzas' ”vänstereurokommunism” skiljer sig förvisso i viktiga avseenden från huvuddoktrinen, men det som är gemensamt är viktigare än skillnaderna och får betydande konsekvenser för marxistisk teori.

Här kommer vi till det som utgör kruset och Poulantzas' bidrag till att frånga klasskampen. Den kritiska förändringen av marxistisk teori och praktik, själva navet i eurokommunisternas strategi, handlar om att ersätta den grundläggande motsättningen mellan arbete och kapital med politiska relationer mellan ”folket” och en dominerande kraft eller maktblock organiserat

av staten. Denna avgörande förändring kräver ett antal förberedande drag. Både *stat* och *klass* måste omplaceras i kampen för socialismen och detta kräver en ny definition av såväl stat som klass. Om motsättningen mellan folket, eller en folklig allians, och ett maktblock kombinerat med staten ska bli dominerande räcker det inte bara med att visa hur staten avspeglar, upprätthåller, eller reproducerar utsagningsförhållandet mellan kapital och arbete. Det måste också kunna visas hur den politiska konflikten mellan två politiska organisationer – det maktblock som organiseras av staten och den folkliga allians som organiserar folket – kan *ersätta* klasskonflikten mellan kapital och arbete.

Vi har sett hur Poulantzas, i *Politisk makt och sociala klasser*, började tränga undan produktionsförhållanden och exploatering från deras centrala ställning i teorin om staten med att tala om ”politikens dominans”. Som vi ska få se sker något likartat med hans klassteori. Den omedelbara följden blir att omvandla klasskampen till – eller snarare ersätta den med – en politisk konfrontation mellan det maktblock som organiseras av staten och den folkliga alliansen. Man skulle kunna säga att klasskampen finns kvar bara som en ”strukturell” skavank, en ”motsägelse”, snarare än något verkligt avgörande. Som Poulantzas framhåller spelar staten, tillsammans med borgerliga politiska partier, samma organiserande och enande roll för maktblocket som ”arbetarpartier” spelar för den folkliga alliansen.⁸ Huvudmotståndarna blir nu alltmer inte längre klasser involverade i klasskamp, inte ens klasser i kamp *via* politiska organisationer, utan politiska organisationer engagerade i partipolitiska tävlingar. Hans nya teori om staten i dagens kapitalism har tagit ett stort steg mot att upprätta den teoretiska grunden för en eurokommunistisk strategi. Men ännu viktigare för doktrinen om ”folkliga allianser” är en motsvarande omvandling av begreppet *klass*. Om *klass* och *klasskamp* ska kunna bli förenliga med en strategi som undanröjer motsättningen mellan kapital och arbete från dess centrala roll, blir det nödvändigt att omdefiniera begreppet klass så att exploateringsrelationer upphör att vara ”avgörande” i definitionen av klass. Poulantzas genomför detta och samtidigt klarar han av att reducera begreppet *arbetarklass* så till den grad att all strategi som *inte* baseras på ”folkliga allianser” förefaller totalt ansvarslös.

Det viktigaste inslaget i Poulantzas´ klassteori är hans diskussion om ”den nya småbourgeoisin”. Som Poulantzas påpekar står frågan om småbourgeoisin ”för närvarande i centrum för debatten” om klasstruktur och har avgörande betydelse.⁹ En omfattande debatt har förekommit inte bara om klasstillhörigheten för ”traditionella” småborgerliga köpmän, affärsinnehavare och hantverkare, utan framför allt om ”de nya medelklasserna” eller ”mellan-skikten”, lönearbetare inom handel eller bankanställda, kontorsanställda och personer inom tjänstesektorn, vissa yrkesgrupper – dvs. tjänstemän eller anställda inom ”tredje sektorn”. Dessa båda ”småborgarskap” utgör de viktigaste delarna av folkliga allianser med arbetarklassen, de som tillsammans med arbetarklassen utgör ”folket” eller ”de folkliga massorna”. Att placera dem rätt i klasstrukturen inom dagens kapitalism har varit en av de viktigare frågorna för eurokommunistiska strateger och teoretiker. Poulantzas betonar den strategiska betydelsen av denna teoretiska debatt, vikten av att korrekt identifiera dessa gruppernas klasstillhörighet ”för att bygga en riktig grund för den folkliga alliansen ...”.¹⁰

Poulantzas inleder med att kritisera två allmänna förhållningssätt till frågan om dessa ”nya löntagargrupper” och klumpar ihop några mycket väsensskilda argument rörande de båda kategorierna. Det första går ut på att lösa upp dessa grupper endera i proletariatet eller bourgeoisin, eller båda. Den andra allmänna ”tendensen” är vad Poulantzas kallar ”teorin om medelklassen”, en politiskt motiverad teori som går ut på att blanda ihop både bourgeoisin och

⁸ *Ibid.*, sid. 22.

⁹ *Ibid.*, sid. 80.

¹⁰ *Ibid.*, sid. 86.

proletariat i en ”stuvning” bestående av en allt mer dominerande mellangrupp, ”det ställe där klasskampen löses upp”.¹¹ De flesta av dessa teorier syftar till att helt urvattna begrepp som klass och klasskamp. Ur marxistisk synvinkel och för socialistisk strategi finns bara en teori, bland de flera som ingår i dessa båda kategorier, som utgör någon allvarlig utmaning till Poulantzas´ egen: den teori som införlivar de nya löntagargrupperna med arbetarklassen och som hävdar att tjänstemän blir mer och mer proletariserade. Vi ska strax återkomma till Poulantzas´ argument för att avfärda det synsättet.

Därefter tar Poulantzas itu med den lösning som PCF lägger fram i sin politiska strategi för en ”anti-monopolistisk” allians. I likhet med Poulantzas tillbakavisar PCF ”tesen om de löneanställda gruppernas uppgång i arbetarklassen”¹², men förnekar att de skulle ha någon specifik klasstillhörighet och låter dem stanna i en klasslös gråzon som ”mellanskikt”. Poulantzas kritiserar denna vägran att inse de nya lönearbetande ”skiktens” klasstillhörighet. Det innebär, hävdar han, att abdikera inför borgerlig stratifieringsteori och strider mot marxismens grundläggande inställning att ”uppdelningen av samhället i klasser [är] referensramen för hela skalan av samhälleliga skillnader”. Principen att ”klasserna är de fundamentala grupperna i det ’historiska förloppet’” går inte att förena med ”möjligheten att andra grupper existerar jämsides med och utanför samhällsklasserna ...”¹³

Det bör omedelbart konstateras att Poulantzas´ kritik av PCF:s syn på ”de nya löneanställda grupperna” inte riktar sig mot dess rötter, vare sig teoretiskt eller praktiskt. I själva verket handlar hans argument inte om att tillbakavisa PCF:s principer, utan, åter, om ett försök att förse dem med en mer hållbar teoretisk grund, om än något till vänster om partiets huvudlinje. En verkligt marxistisk teori om folkliga allianser måste, anser han, vara baserad på den definition av klasser som tillerkänner dessa ”skikt” en egen klasstillhörighet i stället för att låta dem stå utanför samhällsklasserna. Men det viktiga är att denna klasstillhörighet inte står att finna inom arbetarklassen. Med andra ord är Poulantzas ute efter att finna ett klarare marxistiskt teoretiskt stöd för eurokommunismens syn på en allians mellan en *snävt definierad* arbetarklass och folkliga krafter som inte tillhör arbetarklassen.

Varför vägrar då Poulantzas, tillsammans med PCF, att godta den teori som ”upplöser” dessa ”skikt” i arbetarklassen? Den teorin, som han främst tillskriver C Wright Mills, har senare utvecklats i mer tveklöst marxistiska termer av Harry Braverman och andra. Men uppenbarligen ser Poulantzas detta som en avvikelse från marxismen – exempelvis av det skälet att det gör *lönen* till det avgörande kriteriet för arbetarklassen och därmed görs *distributionssättet* till den centrala faktorn för begreppet klass.¹⁴ (Det är kanhända betydelsefullt att Poulantzas fokuserar på lön som ett distributionssätt och inte som en metod för exploatering – som vi strax ska konstatera) Han hävdar vidare att om man införlivar dessa grupper med arbetarklassen kommer det att befrämja reformistiska och socialdemokratiska tendenser. Att identifiera ”mellanskiktens” intressen med arbetarklassens innebär en förvrängning av arbetarklassens intressen, en anpassning till mer efterblivna, mindre revolutionära element.¹⁵ En politisk strategi baserad på arbetarklassens hegemoni och dess revolutionära intressen kräver, hävdar han, att dessa efterblivna element inte räknas till arbetarklassens led.

Ytligt sett verkar Poulantzas´ vägran att acceptera proletariseringen av tjänstemän handla om en revolutionär inriktning och hegemoni för arbetarklassen som ensam är ”revolutionär hela vägen”.¹⁶ Han kritiserar till och med PCF:s analys för att löpa samma risk genom att bortse

¹¹ *Ibid.*, sid. 82.

¹² *Ibid.*, sid. 83.

¹³ *Ibid.*, sid. 83.

¹⁴ *Ibid.*, sid. 81.

¹⁵ *Ibid.*

¹⁶ *Ibid.*

från de nya lönearbetande skiktens specifika klassintressen och därigenom vad som skiljer dem från arbetarklassens intressen. Sant är att han inte lyckas förklara hur denna risk ska undvikas av ett ”arbetarklass”-parti med just målet att vattna ur sin arbetarkaraktär genom att direkt företräda andra klassintressen, men låt oss för ögonblicket lämna den frågan. Låt oss ägna oss åt följderna av hans egen teori om den ”nya småbourgeoisin” för att se om den i själva verket representerar något försök att behålla utsugningsförhållanden, klasskamp och arbetarklassens intressen i centrum för marxistisk klassanalys och socialistisk verksamhet.

För Poulantzas verkar det främsta strukturella kriteriet för att skilja arbetarklassen och den nya småbourgeoisin åt att främst handla om skillnaden mellan produktivt och improduktivt arbete. Den ”improduktiva” karaktären hos tjänstemännen skiljer dessa grupper från den ”produktiva” arbetarklassen. Poulantzas utgår från antagandet att Marx själv använde dessa kriterier och satte produktivt arbete som ”den väsentliga gränsen” för arbetarklassen. Men det går enkelt att visa att Marx aldrig avsåg att distinktionen skulle användas på det sättet.¹⁷ I varje fall sade Marx aldrig att det var hans avsikt och Poulantzas kan aldrig visa att så var fallet. Han baserar sin argumentering på en felläsning av Marx. Han citerar Marx för att ha sagt ”Varje produktiv arbetare är en lönearbetare, men detta följer inte att varje lönearbetare är en produktiv arbetare”. Poulantzas får detta att betyda något tämligen annorlunda: ”som Marx uttrycker det”, skriver han och lägger orden i munnen på Marx, ”om varje medlem av arbetarklassen är löneanställd så är inte nödvändigtvis varje löneanställd medlem av arbetarklassen”. De båda uttalandena är förstås inte identiska och Poulantzas *hävdar* inte heller att det ena medför det andra. Han bara *antar* att det är så – dvs han antar exakt det som måste bevisas, att en ”medlem av arbetarklassen” är synonymt med ”produktiv arbetare”. Därefter kan han fortsätta och visa att olika grupper inte tillhör arbetarklassen enbart genom att visa att de inte, enligt Marx´ definition (eller i varje fall hans sätt att tolka den definitionen) är produktiva arbetare.¹⁸

Varför denna distinktion – hur betydelsefull den än må vara av andra orsaker – måste ses som grunden för klassindelning framgår aldrig. Det framgår inte varför denna distinktion skulle upphäva det faktum att dessa grupper, i likhet med kroppsarbetarna, är helt avskilda från produktionsmedlen, att de är utsugna (vilket han medger), att de skapar merarbete som till sin karaktär bestäms av kapitalistiska produktionsförhållanden – den lönerelation där expropriade arbetare tvingas sälja sin arbetskraft, eller ens att samma drivkrafter för kapitalackumulation som är verksam i arbetets organisering för arbetarklassen – ”rationaliseringen”, uppsplittringen, disciplinen, osv – också är verksam i dessa fall. I själva verket gäller samma villkor – tvånget att sälja arbetskraften och en arbetssituation som följer av den exploaterande logiken hos kapitalackumulationen – även för arbetare som inte direkt utsugs av kapitalet utan är anställda av, låt oss säga, staten eller ”icke vinstdrivande” institutioner. Hur komplexa klassförhållandena än må vara i dagens kapitalism – och det finns många exempel på när nya grupperingar uppstår och andra förändras – är det svårt att se varför exploaterande samhällsliga produktionsförhållanden nu skulle betraktas som sekundära när det gäller definitionen av klass. Poulantzas´ användning av skillnaden mellan produktivt och improduktivt arbete för att separera tjänstemän och arbetarklass verkar i det stora hela vara godtycklig och ett cirkelresonemang, utan några tydliga konsekvenser för vår förståelse av hur klasser och klassintressen uppstår i verkligheten.

I själva verket visar det sig snart att denna ”specifikt ekonomiska” definition inte är tillräcklig – eller ens nödvändig – för att definiera den nya småbourgeoisin. Den kan inte förklara alla

¹⁷ Jfr Peter Meiksins, ”Productive and Unproductive Labor and Marx’s Theory of Class”, *Review of Radical Political Economics*, vol. 13, n° 3, Fall 1981, sid. 32-43

¹⁸ *Den moderna kapitalismens klasstruktur*, sid. 90.

grupper Poulantzas vill inkludera i denna klass. Det är inte bara så, menar han, att det inte kan förklara vissa grupper som är involverade i den materiella produktionsprocessen (t ex ingenjörer, tekniker, arbetsledare), det kan heller inte förklara den övergripande enhet, som skulle binda samman alla dessa heterogena element till en särskild klass vid sidan av arbetarklassen. Och då måste *politiska* och *ideologiska* faktorer ses som avgörande. De faktorerna är avgörande även för de grupper som redan avskilts genom distinktionen produktivt/icke produktivt arbete¹⁹ och i vissa fall är de till och med viktigare än den distinktionen. I slutändan, när dessa grupper avskilts från bourgeoisin på grund av att de är utsugna, blir *ideologin* den avgörande enande faktor som avskiljer dem från arbetarklassen, i synnerhet då distinktionen mellan manuellt och intellektuellt arbete. Distinktionen kan inte göras med ”tekniska” eller ”empiriska” kriterier skriver Poulantzas – exempelvis genom att empiriskt skilja på ”smutsiga” och ”rena” arbeten, eller dem som arbetar med sina händer och dem som arbetar med sina hjärnor, eller dem som står i direkt kontakt med maskinerna och dem som inte gör det. Huvudsakligen handlar det om en ”politiskt-ideologisk” åtskillnad. Även om denna uppdelning inte är helt rätlinjig och innehåller komplexiteter som ger upphov till nya grupperingar inom den nya småbourgeoisin som sådan, är den ändå, enligt Poulantzas, avgörande för att särskilja dessa grupper från arbetarklassen och är viktigare än olika skillnader inom klassen, *inklusive* skillnaden mellan produktivt och improduktivt arbete, som den inte alltid sammanfaller med. Med andra ord är denna *ideologiska* skillnad den avgörande faktorn som konstituerar den nya småbourgeoisin som klass över huvud taget.

Det är långt ifrån klart vilken verklighet Poulantzas´ ideologiska skillnader svarar mot, eller varför de skulle vara viktigare än det som är strukturellt gemensamt för arbetarna. Sant är att produktionens organisering under industrikapitalismen skapar skillnader mellan arbetarna inom produktionsprocessen som inte bestäms av de tekniska behoven i denna process utan av dess *kapitalistiska* karaktär. Dessa skillnader utgör ofta hinder för att åstadkomma en enad klass – även när det handlar om arbetare som tillhör samma klass på grund av sin relation till kapital och exploatering. Men det framgår inte varför de skillnader som Poulantzas tar upp skulle vara mer avgörande än alla andra som splittrar arbetarna under arbetsprocessen eller splittrar dem i processen för att organisera klassen. Det framgår inte varför sådana skillnader skulle betraktas som *något annat* än hinder för enighet eller spärrar för den svåra processen med att organisera klassen – en process som är späckad med hinder även för kroppsarbetarna – utan som den avgörande klassbarriär som skiljer medlemmar av arbetarklassen från de som inte är det.²⁰ I själva verket verkar Poulantzas teori inte i stånd att ta hänsyn till någon som helst *process* över huvud taget när det gäller utvecklingen av klasser. Där verkar bara finnas plats för en rad statiska klassituationer som i bland överlappar varandra. Det är en uppfattning som får betydande politiska konsekvenser.

Om den ideologiska uppdelningen mellan intellektuella och manuella arbetare inom de exploaterade lönearbetande grupperna inte svarar mot någon objektiv barriär som är direkt bestämd av produktionsförhållandena mellan kapital och arbete, så svarar den heller inte mot någon oöverstiglig intresseklyfta mellan dessa arbetare. De båda gruppernas klassintressen bestäms av det faktum att de är direkt exploaterade genom försäljning av sin arbetskraft. Dessa intressen handlar först och främst om förhållandena runt och villkoren för denna försäljning och ytterst om att helt avskaffa de kapitalistiska produktionsförhållandena, både arbetets ”formella” och ”reella” underkastelse under kapitalet. Dessa arbetares olika ställning i produktionsprocessen kan leda till motsättningar mellan dem, ibland beroende på skillnader i

¹⁹ *Ibid.*, sid. 99.

²⁰ För en diskussion om skillnaden klasskillnader och hinder för klassorganisering, t ex fallet med ingenjörerna, se Peter Meiksins, ”Scientific Management: A Dissenting View”, *Theory and Society*, n° 13 1984, sid. 177-209.

uppgifter, utbildning, inkomst, osv.²¹, men dessa skillnader går inte att på några villkor ses som *klasskillnader* grundade på produktionsförhållanden och utsugning. De ideologiska motsättningarna beror mindre på deras egna klassintressen än på kapitalet, i vars intresse det ligger att motsättningarna består. Kapitalistisk ideologi kan förvissa hämma enighet inom arbetarklassen och störa processen med klassens organisering, men det går knappast att se den som en absolut klassbarriär mellan olika grupper av arbetare.

Poulantzas har därmed lagt fram en klassanalys där exploatering inte längre är avgörande. Detta står i samklang med de grundläggande principerna för hans teori. Produktionsförhållanden och exploatering ingår enligt honom i den "ekonomiska" sfären, som, vilket vi noterat tidigare, även om den är "avgörande i sista instans" inte behöver vara dominerande under olika produktionsförhållanden eller samhällsformationer. Denna uppfattning överförs sedan till klassanalysen.²² Det står nu klart att det finns fall där politiska och ideologiska faktorer "ensamma bestämmer" klasstillhörighet. Poulantzas säger något annat än att formering av klasser, förutom en ekonomisk process, alltid handlar om en politisk, ideologisk och kulturell process, eller att förhållandet mellan klasser inte bara är ekonomiskt utan också politiskt och ideologiskt. Inte heller är han ute efter att bara peka på det "politiskas" specifika roll när produktionsförhållandena i sig är "politiskt" organiserade. Han hävdar att ideologiska och politiska förhållanden i själva verket kan bli viktigare än exploateringsförhållanden när det gäller klassernas "objektiva" formering, och att politiska och ideologiska skiljelinjer kan utgöra viktiga klassbarriärer. Än en gång har exploateringsförhållandena hamnat vid sidan.²³

Vilka praktiska konsekvenser får detta för Poulantzas' syn på klasser? Varför är det så avgörande om tjänstemän ska inkluderas i arbetarklassen eller inte? Som vi sett hävdar Poulantzas själv att det är av strategisk betydelse att avskilja "den nya småbourgeoisin" för att kunna slå vakt om arbetarklassens revolutionära integritet och hegemoni. Det går emellertid att se saken på ett annat sätt. Vi har sett att för Poulantzas' vidkommande är produktionsförhållandena inte avgörande för att avgöra lönearbetande tjänstemäns klasstillhörighet. Den "nya småbourgeoisin" urskiljs som klass utifrån de ideologiska skiljelinjer som definieras ur kapitalets synvinkel. Med andra ord utgör de en klass i den mån de sugits upp av kapitalis-

²¹ En del av dessa faktorer – t ex utbildning – kan rent av vara helt "konjunkturella" och variera mellan olika kapitaliststater vid olika tidpunkter. Poulantzas kan exempelvis generalisera utifrån vissa europeiska fall – framför allt Frankrike? – där utbildningen skiljer sig åt mellan tjänstemän och manuella arbetare på ett mer avsevärt sätt än, låt oss säga, i USA eller Kanada. Det skulle i så fall inte vara första gången som Frankrikes historiska särdrag gjorts till något teoretiskt universellt av althusseriansk teori.

²² *Politisk makt och sociala klasser*, sid. 27-34.

²³ Det är värt att notera att Poulantzas verkar ha svårt att hålla fokus på exploateringsförhållanden även i de fall där ekonomin tydligt "dominerar", dvs. samhällsformationer där det kapitalistiska produktionssättet (i sin enkla eller "konkurrensinriktade" form) råder. Till exempel i hans uttalande om grundläggande principer, där han definierar de avgörande karaktärsdragen hos produktionssätt, säger han att *egendomsförhållanden* i alla klassamhällen karakteriseras av att producenten är åtskild från produktionsmedlen. Det speciella skiljande från produktionsmedlen som enbart kännetecknar kapitalismen sker i arbetsprocessen, i förhållanden av "reellt tillägnande". "Detta skiljande uppkommer i och med det storindustriella stadiet" (*Politisk makt och sociala klasser*, sid. 20). Poulantzas tillskriver Marx denna uppfattning. Men för Marx är lönearbete den avgörande faktorn när arbete "verkligen" underordnas kapitalet, men i den tidigare omvandlingen av exploateringsförhållandet är det det "formella" underordnandet. Detta är den avgörande gränsen mellan kapitalistiska förhållanden och andra produktionssätt, även om omvandlingar av arbetsprocessen följt i dess spår och fått djup betydelse för klassers uppkomst. Poulantzas har bytt fokus från exploateringsförhållanden till arbetsprocessen, som då framstår som den avgörande och mest väsentliga kännetecknet på produktionssättet på "ekonomisk" nivå. Detta kan förklara vissa av de egendomligheter vi redan konstaterat i hans analys av tjänstemän: till exempel hans vägran att beakta deras position som lönearbetare – dvs att de exploateras genom att sälja sin arbetskraft – som avgörande för att bestämma deras klasstillhörighet – med det rätt märkliga argumentet att löner bara utgör ett distributionssätt; samt hans tendens att i stället att tillskriva dessa arbetares roll i organiserandet av arbetsprocessen en avgörande roll och det ideologiska uttryck detta tar sig i skillnader mellan intellektuellt och manuellt arbete.

mens hegemoniska ideologi och detta förefaller vara definitivt: den nya småbourgeoisin kan förmås att anta vissa av arbetarklassens ståndpunkter – dvs dess politiska hållning kan ”polariseras i riktning mot proletariatet”, men den kan inte bli en del av arbetarklassen. Detta synsätt ligger långt från iakttagelsen att tjänstemännens benägenhet att godta kapitalistisk ideologi är större än manuella arbetares, att denna benägenhet utgör ett problem för klassmässig organisering, för utveckling av klassmedvetenhet och byggande av klassens enighet och att varje socialistisk strategi måste ta hänsyn till detta. För Poulantzas framstår det som att denna benägenhet skulle utgöra en avgörande klassgräns och detta får viktiga strategiska konsekvenser.

Trots Poulantzas´ kritik av PCF:s teori och strategi ingår hans klassteori i de ”försök som de eurokommunistiska teoretikerna gör att reducera det västeuropeiska proletariatet till en minoritet i samhället ...”.²⁴ Med ett penndrag har proletariatet reducerats från en betryggande majoritet i de utvecklade kapitalistiska samhällena till en liten kvarleva, som med nödvändighet måste sätta klassallianser högst upp på dagordningen. Poulantzas´ definition av klasser i allmänhet och av ”den nya småbourgeoisin” i synnerhet förflyttar fokus för socialistisk strategi från att skapa enhet inom arbetarklassen till att bygga ”folkliga allianser” baserade på klasskillnader, till och med baserade på skiljelinjer som kapitalet drivit fram. Alla försök att vända sig till ”den nya småbourgeoisin” måste då riktas till dess särintressen som småbourgeoisin och inte till dess intressen som arbetarklass.

De strategiska konsekvenserna framgår än tydligare när detta sätt att se på allianser övergår till ett sätt att se på ”arbetarklass”-partier som organisationer som inte bara bildar allianser med andra grupper och partier, utan direkt *representerar* andra klassintressen. Poulantzas betonar att ”polariseringen av småbourgeoisin i riktning mot de proletära klasständpunkterna beror på om den *representeras* av arbetarklassens egna klasskampsorganisationer ... Det betyder å andra sidan att folkets enhet under arbetarklassens hegemoni bara kan grundas på *klasskillnader* mellan de klasser och fraktioner som ingår i alliansen”.²⁵ Detta synsätt visar sig vara ett tvåeggt svärd. Å ena sidan innebär det att de folkliga krafterna själva kan förvandlas under kampen. Det är orsaken till, hävdar Poulantzas, att alliansen ska utformas ”inte i form av egentliga eftergifter från arbetarklassens sida till dess allierade tagna som de är, utan genom att kampmål ställs upp som i den etappvis oavbrutna kampen under arbetarklassens ledning kan förändra de allierade om hänsyn tas till deras egen klassbestämning och den specifika polarisering som utmärker dem”.²⁶ Å andra sidan innebär själva tanken på att allianser inte bara måste grundas på ”eftergifter” gentemot allierade ”tagna som de är” också att arbetarklassorganisationerna måste upphöra att vara organisationer för arbetarklassen. Nu framgår att dessa organisationer inte bara måste slå vakt om arbetarklassens intressen, utan också småbourgeoisins. Poulantzas förefaller nu kritisera PCF för att ta ”de folkliga massorna” alltför mycket för givet i stället för att medge betydelsen av deras olika klassintressen. Ett ”arbetarklass”-parti kan inte bara göra ”eftergifter” för utanförstående element från den gynnsamma position arbetarklassens intressen utgör, den måste också faktiskt *representera* andra klassintressen – och det innebär att sätta mål som riktar sig till dessa andra klassintressen. Detta väcker med nödvändighet frågan om i vilken utsträckning socialismens yttersta mål också måste skraddarsys utifrån de behov som de klassöverskridande allianserna leder till.

²⁴ Ernest Mandel, [Europas kommunistpartier](#) s 140

²⁵ *Den moderna kapitalismens klasstruktur*, sid. 168-169.

²⁶ *Ibid.*, sid. 169

IV

Grunderna för en teoretisering av eurokommunismen var redan fastlagda i *Den moderna kapitalismens klasstruktur*, men dess logik och strategiska konsekvenser var inte fullt utarbetade förrän Poulantzas färdigställt sina två sista stora arbeten: *Diktaturernas kris. Portugal, Grekland, Spanien*. – som kan utgöra den stora vändpunkten högerut – och *State, Power, Socialism*, som utkom 1978. Den första av dessa böcker kom samtidigt som eurokommunismens officiellt framträdde och kan ha att göra med hans engagemang i det grekiska kommunistpartiet (inre). I sin sista bok – som skrevs före Vänsterunionens nederlag i Frankrike [1978], men efter uppkomsten av De nya filosoferna och andra närbesläktade anti-marxistiska strömningar i Frankrike – kände sig Poulantzas tvungen att ta itu med tidens attacker på marxismen samtidigt som han gick några nya intellektuella trender till mötes – framför allt Foucault, åtminstone halvvägs. Det avgörande i dessa båda böcker är synen på staten och på övergången till socialism, där han ställer sig bakom eurokommunismens syn på övergången som en smidig process av ”demokratisering”. I *Diktaturernas kris*, exempelvis i analysen av revolutionen i Portugal, visar han hur långt hans tänkande avancerat i denna riktning genom att avvisa alla attacker på statens integritet, allt som handlar om att ”upplösa, spränga eller avvärja” statsapparaten, som hot mot ”demokratiseringen”.

Nu börjar Poulantzas´ syn i betydande utsträckning att sammanfalla med den socialdemokratiska statsteori, som han inledde sin karriär med att angripa. Han fortsatte emellertid att kritisera socialdemokratin, nu för att vara en form av ”statism”. För första gången angriper han också öppet stalinismen. I likhet med socialdemokraterna hävdar han att staten är öppen för att göra det möjligt för folkliga krafter att tränga sig in i den och att det inte behövs några strategier – som de som ingår i begreppet ”dubbelmakt” – grundade på uppfattningen att staten skulle vara ”ett monolitiskt block utan några som helst sprickor”.²⁷ Egentligen är sådana strategier direkt skadliga och leder till ”statism” och andra sorters auktoritär deformation. Staten behöver inte angripas och krossas utifrån. Eftersom den är ”genomkorsad” av inre motsättningar – de motsättningar som ligger inneboende i konflikter inom och mellan klasserna – kan staten i sig bli en avgörande terräng för kampen när folklig kamp sätter avtryck i statens inre motsättningar. Här finns mycket som påminner om den omvända instrumentalism han tidigare förkastat, den socialdemokratiska synen att staten, eller bitar av den, som ”ett föremål eftertraktat av olika klasser” kan övergå från den härskande klassen till de förtryckta och därmed påverka övergången från kapitalism till socialism. I likhet med socialdemokratisk strategi verkar också denna syn säker på att staten kan gå i spetsen för övergången till socialism, utan att stöta på oöverstigliga klassbarriärer på vägen. Skillnaden mellan de båda strategierna är enligt Poulantzas att det inte går att bara kort och gott överta staten, den måste omvandlas. Det krävs en ”avgörande förändring av styrkeförhållandena” inom staten – inte bara inom representativa institutioner genom valseger, utan inom statens administrativa och repressiva organ, förvaltning, rättssystemet, polis och militär. Det helt och hållet suddiga i dessa rekommendationer, plus föreskrifterna om att statens enhet måste bevaras, får en att undra över hur betydande förbehållen gentemot socialdemokratin egentligen är. Men även om vi godtar att det finns en klar skillnad, kvarstår att detta projekt helt klart är mer optimistiskt än till och med det socialdemokratiska när det gäller möjligheterna att omvandla den kapitalistiska staten till ett redskap för socialismen med bara en liten gnutta klasskamp.

Om det nu fanns någon politisk strömning som Poulantzas´ teori var riktigt anpassad till, så var det eurokommunismen. Åtminstone utgick han nu från dess mest grundläggande antaganden rörande ”folkliga allianser” och övergången till socialism genom att ”utvidga”

²⁷ *State, Power, Socialism*, London 1980, s. 254.

parlamentarisk kapitalistisk demokrati. En paradox är att om Poulantzas´ inställning – och eurokommunismens i allmänhet – upprättar onödiga hinder för kampen för socialism genom att skapa konstlade klassbarriärer *inom* arbetarklassen, tenderar samma hållning att förminska de verkliga svårigheterna genom att underskatta barriärerna *mellan* klasser. Exempelvis skapar Poulantzas´ analys en gradvis kontinuitet av klasser, som suddar ut de skarpa motsättningarna mellan arbetarklassen och de element inom den ”folkliga alliansen”, som står i direkt motsättning till arbetarklassen. Men än viktigare är att införlivandet av en bred räckta av klassintressen i den folkliga alliansen, samtidigt som man ger lägre prioritet åt utsugningsförhållanden, tenderar att minska klyftan mellan kapitalistiska och socialistiska krafter. Det kan vara en förklaring till eurokommunisternas tendens att ”underskatta problemen [med] övergången”²⁸ och underskatta nödvändigheten av en direkt kamp och konfrontation mellan klasserna. Hela detta synsätt är genomsyrat av en pessimism baserad på antagandet att den verkliga (potentiellt revolutionära) arbetarklassen utgör en minoritet och av en optimism grundad på antagandet att massbasen för ett (modifierat) socialistiskt program utgör en stor majoritet. Båda antagandena får betydande praktiska konsekvenser som tillsammans begränsar det socialistiska alternativet: optimismen sätter gränser för medlen, pessimismen beskär målen.

I sin statsteori, som upprättar dominansen för det politiska; i sin klassteori, som ger utsugning lägre prioritet och upphöjer ideologin till det avgörande (och därmed reducerar arbetarklassen till en lien kvarleva upplöst i en ”folklig allians”); och genom att han alltmer godtar ”demokrati” som ett oföränderligt begrepp där kapitalistisk och socialistisk ”demokrati” blir likvärdiga storheter i en oupphörlig kontinuitet, förebådade Poulantzas alla de viktiga temana för Den nya ”sanna” socialismen. Men han löpte aldrig linan ut när det gäller dessa teman och det vore sannolikt mer rättvist att se honom inte så mycket som den förste store företrädaren för NSS som dess siste store föregångare.

Översättning: Björn Erik Rosin

²⁸ Ralph Miliband, ”Constitutionalism and Revolution: Notes on Eurocommunism”, *Socialist Register* 1978, s. 170.